

Linhartovi listi

Spletni občasnik za domoznanstvo in novice Knjižnice A. T. Linharta Radovljica Leto 2, št. 6
ISSN 1580–9641 www.rad.sik.si e-pošta: info@rad.sik.si 23. 10. 2003

Vsebina:

- *Nekaj drobiža za mošenjski srednji vek (1): 850 let od prve omembe Mošenj v zgodovinskih virih (1154-2004)*
- *V spomin: Janez Meterc*

Nekaj drobiža za mošenjski srednji vek (1)

850 LET OD PRVE OMEMBE MOŠENJ V ZGODOVINSKIH VIRIH (1154-2004)

Drugo leto bo minilo 850 let od prve omembe imena Mošnje v pisnih virih. Natančneje, iz leta 1154 se je ohranil dokument, ki omenja cerkev v Mošnjah.¹ Pred tem je cerkev pripadala oglejskemu patriarhu. Ta jo je leta 1154 ali nekaj prej zamenjal s treviškim škofom Ulrikom,² ki mu je zato odstopil cerkev v Preddvoru skupaj z njeno podružnico v Tupaličah, vse s pritlikinami.³ Niti cerkev, niti sama mošenjska vas se potem ne omenjata celih 129 let. Iz leta 1283 sta ohranjeni dve listini, kjer se med pričami omenja mošenjski župnik Vid z Limberka.⁴ Medtem je med leti 1263⁵ in 1271⁶ mošenjska cerkev postala prva cerkev župnije, ki je zrasla kot enklava prav sredi stare pražupnije s sedežem pri sv. Klemenu na Rodinah. Mošenjska župnija je starejša od radovljiške s sedežem pri sv. Petru. Slednja je nastala nekje med 1271/83⁷

¹ Originalna listina se ni ohranila. Sočasen vpis v Vetrinjski kopiačni knjigi IV. (v KLA) in nekaj poznejši v konceptni listini vojvode Bertolda (v KLA), regist in prepis v MHDC III/928. Cerkev "*in loco qui Mosnach dicitur*", je omenjena brez patrocinija. Glede na 5. julija 1405 (orig. perg. v AS Rep. II. 48) omenjeno oltarno bratovščino sv. Nikolaja v mošenjski cerkvi sv. Andreja, je zelo verjetno, da je bila prvotno posvečena sv. Nikolaju in da ga je sv. Andrej zamenjal šele z nastankom župnije (1263-1271).

² Treviški škof Ulrik je bil brat grofa Majnharda II. iz šumberške veje Ortenburžanov (prim. Doneski za zgodovino Radovljice (DZR) 2, Genealoška preglednica Ortenburžanov, Genealogija koroških Ortenburžanov, str. 6).

³ "*... ecclesiam quandam apud Niwenhouen et tres mansos eiusdem ecclesie et rusticum quandam Chasnut nomine cum filiis et filiabus suis et alteram ecclesiam apud Tupalich ad predictam ecclesiam pertinentem cum decimariis ac ceteris iusticiis ...*" (po MHDC III/928).

⁴ List. 1283, junij 19, Waldenberg (MHDC V/560) in 1283, september 13, grad Bled (MHDC V/567). Vid se pozneje omenja kot župnik v Moravčah in savinjski arhidiakon (D. Kos, Pismo, pisava, pisar, Ljubljana 1994, str. 207).

⁵ List. 1263, april 25, obj. MHDC IV/2805. Reg. in prepis v DZR 3, Novo upravno središče na pomolu nad Savo, str. 32ss.

⁶ Ortenburški grof Henrik je umrl ok. 1271, natančna letnica smrti ni znana (DZR 3, Ortenburžani v 13. stoletju, str. 26).

⁷ Za ustanovitev mošenjske župnije si je po razdelitvi grofije na dva dela, dne 25. aprila 1263 (MHDC IV/2805), prizadeval grof Friderik I. Ortenburški. Tudi ortenburška gorenjska posest je bila razdeljena na dva dela. Friderikov brat Henrik je dobil begunjski grad Kamen in ozemlje, na katerem je bil tudi sedež pražupnije (sv. Klemen na Rodinah). Lipniški grad – Waldenberg in pripadajoče gospostvo je dobil Friderik. Ker je Henrik mdr. dobil tudi upravni center grofije, grad Ortenburg (razen dveh stolpov) in trg Spittal na Koroškem, je iz raznih dogodkov videti, da je Friderik želel zgraditi svoj novi center v Radovljici in na Lipniškem gradu. Ker gre k upravnemu centru tudi duhovno središče, je prišlo do ustanovitve župnije v Mošnjah, kjer je bila cerkev ortenburška (v Radovljici pač ne). Ko je Henrik ok. 1271 umrl brez potomcev, je Friderik podedoval vse njegovo premoženje, tudi staro upravno središče z Ortenburgom in Spittalom na Koroškem. Zato letnico smrti grofa

in 1296, ko se v virih prvič omenja radovljiški župnik.⁸ Vse to se je zgodilo zaradi spora za dediščino po leta 1256 umrlem grofu Hermanu II. Ortenburškemu.⁹ Ortenburžani so imeli pri cerkvi tudi patronat, ki je v virih izpričan v 14. stoletju, a je iz dogodkov videti, da so ga podedovali oz. priženili od sorodnikov, grofov Šumberških. Patronat nad mdr. tudi mošenjsko župnijo je oglejski patriarh potrdil Ortenburžanom leta 1394,¹⁰ papež pa leta 1403.¹¹ Ko je leta 1418 umrl zadnji ortenburški grof Friderik III.,¹² so po raznih peripetijah, a tudi na podlagi dedne pogodbe, njihovo lastnino v nemški državi dobili grofje Celjski.¹³ Tako je patronat nad župnijsko cerkvijo v Mošnjah pripadel novim gospodarjem iz Celja. A ne za dolgo. Dne 9. 11. 1456 je v Beogradu nasilne smrti umrl zadnji celjski grof Ulrik II. in velika grofija oz. kneževina je z vsemi pritikinami, beneficiji, itd. pripadla, spet po dedni pogodbi, cesarju Frideriku III. Hasbsburškemu.¹⁴ Prvi iz virov znani mošenjski župnik je bil že omenjeni Vid z Limberka, ki je kasneje postal savinjski arhidiakon.¹⁵ Iz 14. stoletja se je ohranilo kar nekaj imen mošenjskih župnikov. Prav od daleč niso bili. Tako se v listini iz leta 1319 omenja kot župnik Henrik iz Begunj oz. z gradu Kamen, ki je imel od šmartinskega župnika Ulrika v najemu dohodeke njegove župnije.¹⁶ Leta 1333 se v Mošnjah omenja duhovnik (!) Nikolaj,¹⁷ potem leta 1342 župnik Oton,¹⁸ za katerega vir navaja, da je odšel na Solnograško in ga je leta 1345 nasledil sin Ivana Sweulina iz Loke.¹⁹ Proti koncu stoletja je bil župnik v Mošnjah Ahac²⁰ in za njim na začetku 15. stoletja Geiselher iz rodu Poschev iz Begunj.²¹

Vas Mošnje je mnogo starejša od Ortenburžanov. Njene velikosti v srednjem veku ne poznamo. Iz redkih ohranjenih listin izvemo, da je bil poleg že omenjene cerkve v vasi vsaj še en dvor, na katerem je živela družina Nikolaja iz Mošenj,²² iz širšega rodu Poljških.²³ Morda isti dvor s pripadajočim mlinom je leta 1379 grof Friderik Ortenburški podelil v fevd Hermanu z Zgornjega Otoka za zvesto vojaško službo.²⁴ Rod je imel dvor tudi na Gorici.²⁵ Nikolajevi potomci so na začetku 15. stoletja že ljubljanski meščani,²⁶ Tomaž Werder iz tega rodu je bil leta 1423 ljubljanski mestni sodnik.²⁷ V vasi so imeli posest Lambergerji, veja Geslehtov z

Henrika štejem za zadnji čas, ko bi utegnila biti ustanovljena mošenjska župnija in tudi za prvo leto, ko bi lahko bil izvršen prenos župnijskega sedeža z Rodin v nastajajoči trg Radovljico.

⁸ K. Kovač, Ein Zehentverzeichnis aus der Diözese Aquileja vom Jahre 1296, obj. v MIOG 30, 1909. – "... Plebs in Radmannsdorf. Solvit magister Laurencius plebanus ibidem decimam pro ipsa plebe supra cum prebenda civitatis ..."

⁹ DZR 3, Ortenburžani v 13. stoletju, str. 25 in Grof Herman Ortenburški in njegova Gorenjske posest, str. 29ss.

¹⁰ List. 1394, junij 10, orig. perg. v HHStAW.

¹¹ List. 1403, avgust 4, orig. perg. v HHStAW.

¹² Dat. 1418, april 28, vpis v nekrologiju samostana Osoje, obj. MGH Necrologia 2, 1904, 444.

¹³ LL 2002/4, str. 4.

¹⁴ Celjani so leta 1437 sklenili dedno pogodbo z goriškimi grofi (C. Thomas, Der Kampf um die Weidenburg, MÖSTA 24, 1971), leta 1443 pa še s Habsburžani (orig. perg. v HHStAW). Konflikt med Goriškimi in Habsburžani se je zaključil s podpisom mirovne pogodbe v Požarnici, dne 25. januarja 1460, s popolnim uspehom cesarske stranke. Prim. T. Mayer, Die Grafen von Cilli als Erben der Grafen von Ortenburg (Zur Geschichte Kärntens 1377-1524), obj. v: Zbornik mednarodnega simpozija Celjski grofje, stara tema – nova spoznanja, Celje 27. – 29. maj 1998, str. 88 (genealoška tabela).

¹⁵ Gl. op. 4.

¹⁶ List. 1329, maj 1, list. 1329, oktober 16, list. 1329, november 21, list. 1333, maj 18, list. 1333, avgust 1 in list. 1333, avgust 18 (vse Koblar v DFA).

¹⁷ List. 1333, januar 5, orig. perg. v AS Rep. III. 77.

¹⁸ List. 1342, avgust 31 (GV/943).

¹⁹ Dat. 1345 (Koblar v DFA).

²⁰ Dat. 1395, maj 1 (GV/1356).

²¹ Dat. 1405, marec 27 (GV/1444)

²² List. 1359, junij 15, orig. perg. v AS Rep. III. 80.

²³ DZR 5, Otoški in Mošenjski, str. 5ss.

²⁴ List. 1379, maj 9, orig. perg. v HHStAW.

²⁵ List. 1392, januar 18, orig. perg. v AS Rep. III. 296.

²⁶ List. 1414, junij 8, obj. Otorepec v GZL II/60.

²⁷ List. 1423, junij 20, obj. Otorepec v GZL II/75. Da gre za rod iz Mošenj in Otoka in ne za plemiče z Otočca na Dolenjskem, lahko vidimo po ohranjenem grbu v Valvasorjevih delih (npr. Die Ehre des Herzogthums Krain IX, Laibach-Nürnberg 1689, 92).

Waldenberga, ki je živel v Poljčah, sosednji Podvinski in drugi. Nekaj posesti je neposredno imel tudi vrhovni gospod, ortenburški grof.²⁸ V Podvinu sta bila tudi dva dvora. Enega je Tomažu Podvinskemu za zvesto službo leta 1372 podelil v fevd grof Friderik Ortenburški.²⁹ Na drugem dvoru je vsaj od začetka 14. stoletja živel rod Podvinskih.³⁰ Tomažev brat Wulfing je leta 1336 z zamenjavo dobil dvor na Gorici in je morda vsaj nekaj časa živel tam.³¹ Prvi znani plemič iz rodu Podvinskih je bil ortenburški uradnik Herbert.³² Njegov nekaj let mlajši brat **Henrik** je morda najznamenitejša oseba iz Mošenj oz. Podvina. Bil je kanonik v tirolskem Briksnu in na freisinškem Otoku na Vrbskem jezeru na Koroškem,³³ župnik v Radovljici,³⁴ lhanu³⁵ in oglejski arhidiakon,³⁶ kar je na ozemlju patriarhata pomenilo rang škofa. Lepa kariera za ortenburškega viteza iz majhne gorenjske vasi. Tretji brat Tomaž je bil mr. ortenburški kastelan v Ložu,³⁷ sicer pa skoraj pol stoletja prisoten v virih.³⁸ Baje je imel sina Sebalda, ki ga omenja Valvasor.³⁹ Vsekakor je grof Friderik Ortenburški nekatere svoje fevde, ki so jih sicer uživali Podvinski, že 6. februarja leta 1396 podelil Viljemu II. Lambergerju,⁴⁰ možu Diemute, sicer sestre Tomaža Podvinskega.⁴¹

Risal: Jure Sinobad

Levo: Risba notranjega polja pečata Henrika Podvinskega, radovljiškega župnika in arhidiakona Kranjske in Marke, ki je bil v srednjem veku zagotovo najznamenitejša osebnost iz Mošenj oz. Podvina.

Pod doprsno podobo sv. Petra, ki drži v desnici velik ključ, v levici pa knjigo, je dobro videti majhen ščit z znanim podvinskim psom. Na napisnem traku je bil latinski napis:

+ S(igillum) HAINRICI PLEBANI IN RADMARSTORF (PEČAT HENRIKA, ŽUPNIKA V RADOVLJICI).

Rekonstrukcija pečatnega polja je bila izdelana po pečatu premera 26 mm, ki se je ohranil na listini 1370, marec 19, orig. perg. v AS Rep. III. 167.

Stane Adam

²⁸ List 1372, februar 2 (orig. perg. v AS ZL), list. 1372, september 12 (orig. perg. v AS ZL), list 1389, maj 4 (orig. perg. v AS ZL).

²⁹ List. 1372, september 12, orig. perg. v AS ZL.

³⁰ List. 1311, februar 18, orig. perg. v HHStAW.

³¹ List. 1336, maj 1, orig. perg. v AS Rep. III. 89.

³² Dat. 1323-1335, vpis v ASU/AN, fasc. 677, Note Stephani Candelarii de Civitate 1323-1335, fol 3v, obj. Otrepec v GV/480. Prim. list. 1332, julij 17 v GV/675 in 1332 (zapisnik župnij v koroškem arhidiakonatu) v MHDC VIII/828.

³³ List. 1377, maj 3, obj. Lang v Acta Salzburgo-Aquilejensia, Bd. I., Graz 1906, 716, št. 1013.

³⁴ List. 1372, december 8, orig. perg. v AS ZL.

³⁵ List. 1376, september 11, obj. Lang v Acta Salzburgo-Aquilejensia, Bd. I., Graz 1906, 716, št. 1013.

³⁶ List. 1372, december 10, orig. perg. v AS Ve 584.

³⁷ List. 1372, februar 2, orig. perg. v AS ZL.

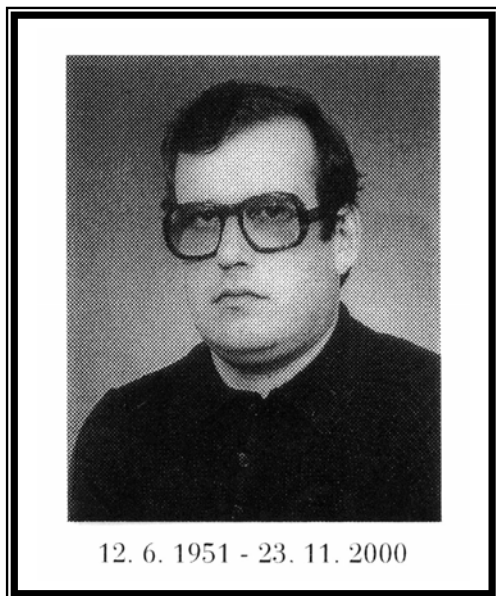
³⁸ V virih se Tomaž Podvinski omenja vsaj med leti 1351 (list. 1351, april 25 v AS ZL) in 1394 (list. 1394, november 1, orig. perg. v AS Rep III. 315).

³⁹ J. W. Valvasor, Die Ehre des Herzogthums Krain IX, Laibach-Nürnberg 1689, 446.

⁴⁰ List. 1396, februar 6, orig. perg. v AS ZL.

⁴¹ List. 1392, februar 4, orig. perg. v AS Rep. III. 298.

JANEZ METERC

Dne 23. novembra, na dan sv. Klemena, dolgoletnega zavetnika vasi pod Stolom, bodo minila tri leta od smrti Janeza Meterca, prijatelja, arheologa, zbiralca narodnega blaga in svetovalca mlajšim generacijam. Ljudje z dežele med Stolom in Jelovico si ga bodo zapomnili kot izbornega poznavalca bližnje in davne zgodovine teh krajev. Znan je bil kot človek, ki je beležil vse in tudi vedel skoraj vse. Poznal je vsakogar in vsi so poznali njega, saj je bil nenehno na terenu. Rad je pripovedoval, da brez terenskega dela ni nič, delo za pisalno mizo pride šele na koncu, ko se ureja terenske zapiske. Njegovo delo ni bilo majhno. V to nas prepričajo mnogotere objave v strokovni literaturi in prispevki v krajevnih letopisih. Janez je bil moj mladostni prijatelj in gimnazijski sošolec. Svojčas sva skupaj prečila marsikatero melišče in trnovo gmajno, ko sva iskala sledove davnih dni. Na takšnih brezpotjih sva se dosti pogovarjala tudi o drugih rečeh, ne le o arheologiji in zgodovini. Narodni običaji in mitologija

naju je včasih obsedala še bolj kot preje omenjeno. Pozneje so se najina pota redkeje križala. Občasno sem ga srečeval na popoldanskih sprehodih ali kar tako, ko je sredi polja beležil opažanja ali pobiral drobce zgodovinskih ostankov, ki jih je sestavljal v mozaik časa. Njegovo izborno poznavanje ne le stroke, temveč tudi in predvsem domačih razmer, ki jim je bil veren kronist, je bilo na tem prostoru redko, skorajda izjemno. Ni imel dlake na jeziku, vsakomur je povedal, kar mu gre, a zaradi tega ni imel nič manj prijateljev. Tisti, ki so ga poznali in spoštovali, so vedeli, da so bile njegove kritike vedno dobronamerne.

Zadnje čase sva se videvala bolj slučajno, na vlakih, avtobusih, na mestnih ulicah in na koncu predvsem v radovljjski knjižnici, ko je organiziral in iskal vire za svoje zadnje uredniško delo. Ko sem vsake toliko časa kretel k sv. Lovrencu, me je navadno pospremil čez Selca v gozdnato strmino pod cerkvijo. Ponavadi sva hodila dolgo in govorila o davnih stvareh. Vedel je za vsak kamen in vsako kozjo stezico, vsak korak je imel svojo zgodbo. Pri cerkvi sva vedno le za trenutek posedela, kmalu sva šla naprej, včasih proti vrhu in Gosjeku, drugič čez Lebenice, včasih pa tudi nazaj v dolino, nekoč tudi hitro in po zadnji plati po blatni stezi, ko naju je presenetil snežni metež. Občasno se je s kolesom pripeljal iz Zabreznice k meni v Radovljico na kratek obisk, a zadnje čase vse redkeje. Ni bil preveč zdrav, a o svojih tegobah ni nikoli rad govoril.

Nekega jutra ga ni bilo več, tako kot ni več tistih starih časov, ki se jih je tako rad spominjal. Čas mineva in postaja zgodovina. Tudi ljudje minevajo. Za njimi ostane včasih kaj več, včasih le malenkost. Drag spomin na Janeza Meterca mi je lična knjižica, ki jo je spisal o sv. Lovrencu in mi na prvo stran napisal posvetilo. Prijatelju in sotrudniku. Poleg tega hranim v svojem arhivu nekaj fotokopij njegovih zapiskov in kolikor vem, jih imajo nekaj tudi drugi njegovi prijatelji. Škoda bi bilo, da bi se njegovo bogato delo izgubilo. Upam, da se bo našel kdo, ki bo iz njegove zapuščine izbral in izdal njegove arheološke zapiske, še posebej pa narodopisno gradivo, ki ga ni bilo malo.

Stane Adam